

SÖNASELETUSI.

1. Rätsep.

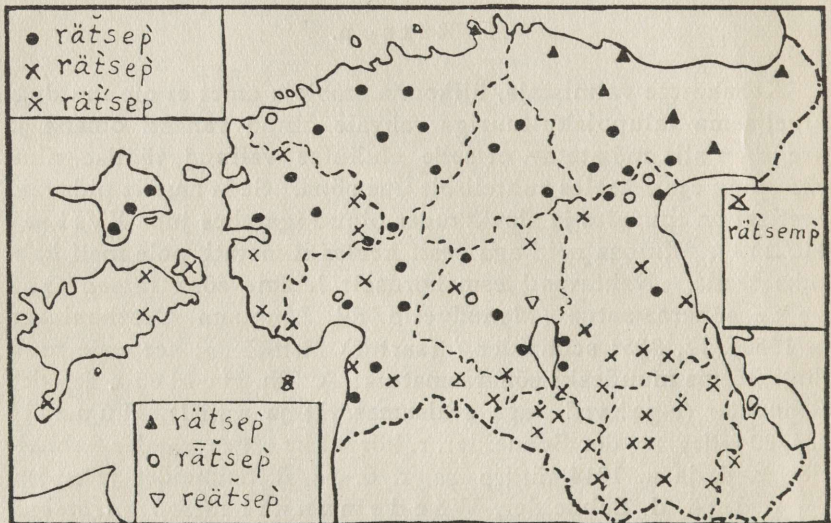
Kehakatete valmistaja, ülikonna õmbleja amet ei ole muidugi algelisema talupojakultuuriga rahvale olnud vanasti omane ja seega on siis mõistetav, et selle elukutse valinud töölise nimi *rätsep* on eesti keeles suhteliselt uus sõna. Seda ametit pidavaid eestlasi on linnades ja alevikkudes olnud igatahes juba XVII saj. (1621) ¹⁾. Kuidas neid aga eesti keeles nimetati, pole meil kahjuks teada. Nähtavasti esmakordselt leiame sõna *rätsep* G ö - s e k e sõnaraamatus (Manuductio ad Linguam Oesthonicam, a. 1660), lk. 365: schneider / (sartor) R~~ett~~sepp; seepeale muidugi kõigis muudeski sõnaraamatuis: A. Th. H e l l e l retsep der Schneider (e-ga! vrd. aga sealsamas rät ja rättil!), H u p e l i l a. 1780 retsep, pa, der Schneider. r. kõrval ka rätsep, pa, der Schneider. r. d. ja a. 1818 rät=sep, pa. r. d. pa. d. Schneider ja ret=sep, pa r. d. pä. d. Schneider, W i e d e m a n n i l rätsep g. rätsepi, rätsepa ja rät-sepp g. -sepa 'Schneider'. Viimane autor lisab selle sõna etümoloogia seletuseks juurde veel märkuse sulgudes: „st. riide-sepp“, oletades siis vist häälikuarengut *riidesepp* > *rätsep!* Viimasele, tõsiselt mitte arvesse tulevale seletuskatsele eelneb Ed. A h r e n s i etümologiseerimine: „*rätsep* Schneider, F. rää-täri, raatari, kraatari vom S[chwed]. *skräddare* (PD. Schröder). Der Ehste hat *sep* hinzugefügt“ (Gr. d. Ehstn. Spr., 1. tr., lk. 125, 2. tr., lk. 163). Ilma ligema põhjenduseta loeb W. S c h l ü t e r, Sb. d. GEG a. 1909, lk. 43, sõna *rätsep* (alam)saksa laensõnade kilda. Meie haritlaskonna ja vististi ka laiemate rahvahulkade keelelises tundes näib see sõna aga assotsieeruvat sõnaga *rätt*, -i, *rätik*, mis eeldaks vanemat kuju **rättiseppä* või **rättinseppä* (vrd. *töldsepp* ja *tõlla[s]sepp*). Säärasel kujul (*rättiseppä*) on

1) Vt. Ajalooline Ajakiri 1934, lk. 185.

seada eesti sõna püüdnud D. Juslenius istutada XVIII saj. keskel ka soome keelde 2).

Ühel Ak. Emakeele Seltsi koosolekul umb. 18 a. eest on allakirjutanu juba lühidalt arvustanud viimast seletuskatset ning üldjoontes pooldanud E. Ahrensi etümoloogiat. Vahepeelseil aastail saadud uute rahvakeelsete andmete najal võiks nüüd küsimust uuesti valgustada järgmiselt:

1. Seletus *rättiseppä* > *rätsep* on vastuvõtmatu juba tähenduslikust seisukohast. Sõna *rätt*, *-i* vasted sugukeeltes, vepsa *rät'in* ~ *rät'sin* 'naisterahva särk', aunuse-karjala *rät's'inä* (samas



Sõna *rätsep* levikukaart.

tähenduses), soome *rätti* 3) ja *rätty* 'kalts, narts, näru', pesorätti, paita-r., nenä-r., niitty-r. 'heinamaa lapp', sataa lunta räteissä, ka *rätsi*, *rätšinä*, *räässinä* 'särk, naistesärk' (vt. Lönnroti!), eeldavad algupärasemat tähendust 'rätik, kate', nagu see on ainuline ka eestis (*rätt*, *-i*, *räte*, *rätik*: jala-r., jalg-r., higi-r., haletis-r., uju-r., käte-r., nina-r., tasku-r., suu-r., piima-r., silma-r., noka-r., vöö-r., sepli-r. jne., vt. Wied. Wb.), kuna sugukeeltes esinev 'naistesärk' on sekundaarsem. Rätsep ei ole aga mitte räti, rätiku, vaid kehakatte valmistaja, riietuse õmbleja.

2) Vrd. H. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta I, lk. 125, 181 jm.

3) Soome *rätti*-teisendit peab H. Ojansuu, tsit. t. lk. 181, laenuks põhjaeestist.

2. Lähtekuju *rättiseppä* oleks andnud *rätsep*, vrd. *pütsep*, *pošsep*, ja seda, tõsi küll, leidub, kuid õige harva (teateid seni ainult Helme-Jõgevestelt, Põlvast, Räpinast ja Setust). Palju laiemalt, lääne- ja lõunapoolses Eestis, tuntakse palataliseerumata *t*-ga kuju *rätsep*. Kõige üldisema levikuga (kesk-põhjaeesti, lõunaeesti keskosad) on aga teisesilbiväelteline *rätsep* (Kirde-Eestis muidugi vahepealse pikkusega *rätsep*), mille kvantiteeti ei saaks kuidagi pidada analoogiliseks, küll aga *t* poolpikkust ja palatalisatsiooni kujudes *rätsep* ja *rätsep*, vrd. *pütsep*, *pošsep*. Et põhjaeesti murdeis on kolmandasilbiväelteliste *kingsepp*, *töldsepp*, *pütsepp* (osas murretes küll *kingissepp*, *tõllassepp*, *pütissepp*) ja mõnedes lõunaeestigi murretes nende ja *pangsep*, *kardsep*, *raudsep* kõrval siiski teisesilbiväelteline *rätsep*, viitab muidugi alapärasemale olukorrale, millest etümologiseerimisel tuleks lähtuda.

3. Eriti tähtis on aga silmas pidada murdelisi teisendeid: Risti, Avinurme, Audru-Ridalepa, Suure-Jaani-Tällevere *rätsep*, Kolga-Jaani *reätsep* ja Tormas (või Laiusel)⁴) *reatsepa* talu. Pikka vokaali siin ei saa seletada ei häälikuseadusega ega mingi analoogiaga. Väga tõenäoline, et see vananenud, siin ja seal eraldatult esinev *rätsep*, *reatsep* ongi kõige alapärasem kuju. Areng *rätsep* > *rätsep* on aga põhjaeesti keskmurretes (eriti Harjus, Järvas ja Virus) tuntud, vrd. (*jooksuma*:) *jokseb*, (*piits*:) *pitsad*, (*õõtsuma*:) *õtsun*, (*lõõts*:) *lõtsad*, *ei vitsi*, *lotsik*, ka *seitse* > *seetse* > *setse*.

4. Ülalesitatud kaalutlustel suureneb tõenäolisus, et meil on siin tegemist rootsi laensõnaga, mis võis esialgu kuuluda kas **räädal* või **rädal* või koguni **reedal*, **redal* (vrd. Göseke, Helle ja Hupeli *retsep*-teisendit!), mille lähtekujuks on rootsi *skräddare* (nagu ka soome sõnal *räätäli*). *Kingsepp*, *pottsepp*, *raudsepp* jne. eeskujul kujundati aga peagi sellest liitsõna *räädsepp*, *rätsepp* (? *reetsepp*). Sõna laenamise aeg on tõenäoliselt XVI saj.

Huvitav, et selles liitsõnas teist osist *-sepp* on rahvakeele enamik, ühiskeel ja kirjakeel hakanud käsitlema sufiksiks (nõnda vähe on keelises teadvuses siin püsinud side sõnaga *sepp*), kääntes sõna *rätsep* kujul part. sg. *rätsepat*, gen. pl. *rätsepate*, part. pl. *rätsepaid*. Täendusliku isolatsiooniga on vististi seletatav *-sep*-osisel ka säärane edasiareng nagu Halliste teisendis *rätsemp*.

4) Dr. P. Ariste teatel.

2. Viirastus.

Eesti kirjakeel ja ühiskeel, samuti põhjaeestilised mandrimurded tunnevad 'silmapette, silmamoontise, silmalummutuse' tähenduses nimisõna *viirastus*, millest Wiedemanni sõnaraamat esitab veel teisendi *viirustus* ja nimetab tähendusvarjunditena 'tont, kummitus, eksituli, virmalised, hirmutis, äkiline õnnetus', *viirastuse asi* 'üleloomulik nähtus', *viirastus tuli peale* 'ta jäi tukastama', *viirastused käivad peal* 'tal on deliirium', *une viirastus* 'lühike tukastus'. Selle kõrval on samus idioomides tarvitusel ka verb *viirastama* 'silmapettena, silmalummutusena esinema' (*täna mul seal nagu viirastas silmade ees*), kuid ka 'suigatama, pisut tukkuma jääma' (eriti Lääne-Eesti mandril *pisut viirastasin* 'silmad vajusid korraks kinni, jäin tukastama', *silmad viirastasid korra kinni*), millele Wiedemann lisab veel teisendid *viirustama*, *viiratsema* ja neid kõiki seletab tähendusvarjunditega 'hukka minema, rikkinema, äparduma, kummitust nägema, äkilisest õnnetusest tabatud olema, kummitama'. Vanemates sõnaraamatutes see sõnatüvi esineb juba A. Th. Hellel kujul *wiraštus* 'ein fürchterlich entsetzlich Ding', Hupelil a. 1780 'ein fürchterliches oder entsetzliches Ding; Irrlicht' ja on nimetatud seal põhjaeestiliseks sõnaks, teose 1818. a. väljaandes *wiraštama* 'spuken, r.', *wiraštus* 'fürchterliches od. entsetzliches Ding; Spuckerey, Gespenst, Nachtpoltern; Irrlicht. r. d.' (seega siis juba põhja- ja lõunaeesti sõnana).

See sõna tähenduses 'hallutsinatsioon' kui ka 'tukastus' on nähtavasti seni olnud seletamatu. Tõenäoliselt kuulub see ühte tüvega *virve-*, mis esineb verbis *virvendama* (ka *virvelda-*, *virvita-*, *virbelda-*, *virmenda-*, *virmelda-*, *virenda-*, *virelda-*, vt. Wied. Wb.) 'kiiresti, värisedes liikuma, vibreerima, virama, sätendama', ja selle arvatava teisendiga *virva-* (*virmalised* ~ *virvalised*)⁵), vrd. ka soome *virvatuli* 'eksituli, sootuluke'⁶). Sõna algsem kuju oleks siis olnud *virvastama*, *virvastus* (vrd. ka Urvaste *virveētūs* 'hallutsinatsioon', millel teiselt poolt küll sidemed ei näi puuduvat Põlva, Vastseliina sõnaga *virbiētūs*, Otepää, Kambja sõnaga *vitp* 'hallutsinatsioon'), häälikuliselt vrd. asepikeenduslikke arenguid nagu *varvik* > *vārik*, *valyikko* > *valik*, *kasyikko* > *kāsik*,

5) Teisiti siiski O. Loo rits, Estn. Volksdichtung und Mythologie, lk. 78, kus sõna *virvaline* ühendatakse soome sõnaga *virma* 'tuline, äge, hullumeelne' (ka mordva *urma* 'haigus, häda').

6) Vt. L. Kettunen, Estin kielen äännehistoria, § 208.

läänemurrete *pelytteüs* > *pēlettis*; *v* kao puhul alakinnises silbis vrd. *valvatama* > *vaatama*, *põrmand* > *põrand*, lõunaesti *nurmik* > *nurik* jne. Nõnda siis *viirastus* algsemalt 'silmaavirvendus; unevirvendus'.

3. Saratsed 'tihva piirud'.

Kanga tihvapiirgusid⁷⁾ nimetatakse mitmetes põhjaeesti läänepoolseis mandrimurretes *saratsed* (Türi, Pilistvere) või *saratse peerud* (Hageri, Türi, Pilistvere), *saratse piirud* (Vigala Velise), *saratse lauad* (Mihkli, Vändra, Hageri, Juuru). Sõna küllaltki laia levikualast (puudub läänes siiski vähemalt Vigala khk. Vigala vallas, Muhus, Kihnus, Ristil) hoolimata on see Wiedemannile siiski tundmatu, nagu ka kõigile vanemaile leksikograafidele.

Selle sugukeelteski tundmatu sõna algupära selgitamisel võiksid arvesse tulla järgmised sõnatüved:

1. Muhu adv. *sargas* (*sar̄gas*): *riided sargas* 'riided mustaga kõvad, pankas', *juussed sargas* 'juuksed vanunud, mustad, paatunud', *siiliku änd olli sargas* 'seeliku saba oli (märjast pärast, näit. kalalt tulles) kõvaks külmanud', *nina sargas piis* 'nina uhkelt püsti', *ta olli ühna verega sargas oln* 'paksult verega koos', *ninalune kõik tatiga sargas*.

2. Kuusalu randade (Tapurla) *sarg*, gen. *sara* 'kitsas põllu, heinamaa riba, heinamaa' (vist laen soomest), soome *sarka* 'põld, põllupeenar, pikk põlluseljandik', vepsa *sarg* 'põllupeenar', mis-sugust sõna Y. H. T o i v o n e n on võimalikuks pidanud kõrvutada sürjani-votjaki sõnaga *šur* (näit. sürjani *ly-šur*, votjaki *šur-li* 'selgroo'), vt. FUF XV 70—71, ja J. K a l i m a ühes E. N. S e t ä l ä g a ühendanud sõnadega: soome *sarka* 'kasetohtu riba' (Lõnnrot), karjala *šarka*, *šarga* 'niineviisu talla küljes olev riba kasetohtu', vepsa *sarg* 'riba kasetohtu', vt. MSFOu XLIV 214. Viimastega kuulub ühte ka lapi *sarre*, *sare* 'rima, hiatus', *sargge* 'incisura', *sär̄rvd* 'halkoa (hirrestä kelleksiä, jänteistä säikeitä)'

7) Kaks (või kolm) õhukest piirgu ehk lauakest, mis pannakse niite ja lõngapoomi vahepeal kangalõimede vahele, et tihva pidada (= Ridalas *lahu piirud*, Ida-Harjus, Lääne-Virus ja Põhja-Tartumaa *tihvad*, Vigalas *tihba piirud*, Karusel *tihva pulgad*, Alutaguses *tiustad*, *tiustavad*, *tiuhtad*, Kodaveres *teestad*, Karksis *vaheliku pirru*, Äksis *lapid*, Rāpinas ja Setus *lapi* ?).

jne., vt. T. I. I t k o n e n, MSFOu LVIII 54. Võib-olla kuulub siia, kuigi häälikulisel raskusel on väga tunduvalt, ka liivi *sār*, pl. -D 'kartulipõllu vagu, vaohari', mida L. K e t t u n e n on küsivalt rinnastanud eesti saar-, soome saari-sõnaga (vt. Liv. Wb., lk. 377).

3. Soome *sarka*, gen. *saran* 'jäme villane kalev, vatmal', karjala *šarga* 'samas täh.'

Neist kolmest häälikuliselt ühtekuuluvast sõnast kahe esimese, *sargas* ja *sarg* 'põlluriba', soome *sarka* 'tohuriba', etimoloogilise identsuse oletuse teeb tõenäoliseks nende semasioloogiline külg: nende tähendustes on ühendavaks momendiks 'lahutatud olek, eraldatus, eraldiseis, riba'. Raskem on aga siia arvata soome *sarka* 'kalev' kuuluvust. Kui viimane sõna lõpuks pole algupäraselt tähendanud mingit primitiivsemat, vanutamise teel karvade, villast valmistatud vilditaolist riiet, vilti?

Ka *saratse* piirgude tähenduses peitub ülalnimetatud tahk: need hoiavad lõimi lahus, eraldavad lõimi, nad peavad kanga lahku, vahelikku ehk tihva. See sõna oleks siis nähtavasti tule- tist sõnast *sarka* ja on varemalt kuulunud *sarγaitset* 'eraldajad, lahutajad'.

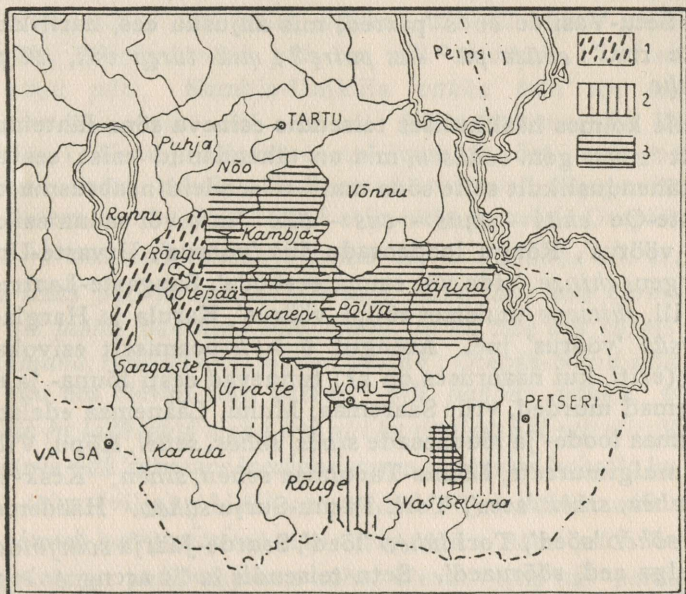
4. Lõuna eesti eisse, öüss.

See Wiedemannil ja teisteski sõnaraamatutes puuduv sõna esineb lõuna eesti murdealal, Tartumaa lõunapoolsemis osades ja Võrumaa keskosades, järgmisel kujul ja tähenduses ⁸⁾:

1. *eisse*:- Rõngu-Tammiste *eissepäline* 'ahju esise kohal olev ruum, kuhu parsi ei saa panna (sinna pannakse paar õrt ja nende peale oad või kanepiseemned kuivama; vili tõmbaks koldest tule ligi, oad ja kanepiseemned aga mitte)', Rõngu-Salu *eissepäline* '2 vähemat palki ahjuesise kohal liuska, millede peal kuivatatakse piirulõmmusid', Rõngu-Soontaga *eissepä* 'lisaparrad ahjuesise kohal', Otepää-Arula nom. pl. *eisse* '4—6 lisaparrad ahjuesise kohal, kuhu vahel ka vilja kuivama pannakse'. Sõna puudub Rannus, Puhjas, Nõos (ka Kambjas ja Võnnus?), Kanepis, Põlvas ja Räpinas.

⁸⁾ Andmed autori ja AES-i kogudest (viimaste kogudajad S. Tanning, H. Keem, H. Millerson, B. Kangro, E. Kirss, N. Remmel, J. Mägiste).

2. *öüsse-, öüße*: Sangaste-Restu nom. pl. *öüsse* („kahel talal asetsesid lauguste kaupa parred, ahju läheduses olid taladega rööbiti *öüsse*“), Sangaste-Sangaste *öüs* ~ *öüssepälne* 'kerisahju pealne, ahjupealne ruum', Urvaste-Vaabina *öüs*, gen. *öüsse*, part. *öüšt*, gen. pl. *öüsside*, part. pl. *öüssid* 'reheahju suu kohal risti olevad 6—7 ört (kui vilja palju oli, aheti sinnagi oma koorem)', 'sauna eeskoda (vn.)', Urvaste-Liinamäe *öüs* ~ *öüšpü?* 'lühikesed puud ahjusuu kohal, partele risti asetatud': *siñnä läls mĩni kũrma villa siñnä öüsselle*, Rõuge-Nursi *öüssepü?* 'lisapuud ahjuesise



1. eisse, 2. öüss, öuss, 3. vaak.

kohal üleval, kui tahetakse suuremat hulka vilja kuivama panna', Rõuge-Alahaki *ahõ öüs* ~ *ahõ tak* 'ahjusuu kohal olev kivist müür, võlv, mis takistas tuld lakke tõusmast', Vastseliina-Jeedasküla *öüs*, gen. *öüse*, *öüšpü?* ~ *öüsepü?* '4—5 ört ahjuesise ruumi kohal': *pañkkẽ?* *no öüssehe* (vilja) *kañ!*, *öüsealong õm ahõ sũ õh*, Vastseliina-Kornitsa *öüsepü?* 'esimesed reheparred': *lävè ette pañdaš pũ?*, *üñš õts pañrẽ pãlè*, *tẽñẽ saĩnã pãlè*, *öüsepuijẽ pãlè pañdaš ka vili*, Vastseliina-Meeksi *öüšpü?* 'tähendab sama, mis vaagupuu' (vt. allp. p. 4), Setu-Alaotsa *öüs*, gen. *öüze*, part. *öüšt* 'ahjuotsa ette harilikkuudele partele risti pandud lühemad parred

ja vili nendel': *türeḡ vili paḡḡe öüssehe, öüs om ahò li'ki, sâl om lâñ'mäp, öüspü?* 'rehes ahju otsa ette pandud lühikesed peenemad parred, risti harilikkudele partele': *öüspü? oñma? nułgan mäñ, öüspüje päle mahv's ka ar maugus viljã, Setu-Küllätivã öüs 'vili, mis öüspüje peal kuivamas; ka üldse koht, kus öüspü? asuvad': sô türeḡ vili tulè öüssehe pañda?, öüsseh kuñjos vili parè-bahe ku partte päl, min toukka öüs ar mäñña, öüspü?* 'rehes ahju suu ees olevad (hrl. peenemad) õrred, mis on taladega rööbiti ja kuhu pannakse hrl. märjem vili kuivama': *pañ öüspü? üles!* Setu-Lõkova öüs 'ristpuud ahju ees', *öüze pü?* 'parred' [?], *sañnä öüs 'vöörus'.*

3. Setu-Vasilde *evüs* 'parred, mis ahjusuu ees, harilikkudele partele risti': *evüze pü? ~ e. paḡḡe?; ñiã türeḡ vili, tü panñti evüşšehe.*

Selle kolmes häälikulises teisendis esineva sõna lähtekuju on ilmselt **edüs*, gen. *edüksen*, mis on tähendanud 'esist, eesruumi'. Vrd. tähenduslikult selle sõna muid teisendeid naabrusmurretes: Urvaste-Oe *ehüs* - *öhüs* - *eüs* - *öüs* 'tare või sauna esik, eeskoda, vöörus', Rõngu loodeosade *öüs* 'vöörus', Urvaste-Urvaste *ehits*, gen. *ehidze* 'aida või sauna eeskoda', Sangaste-Laatre *tarè ehits*, ill. *ehitsede* 'muistset tüüpi vöörus', Karula ja Hargla-Saru *tarè esüs* 'vöörus' jne. Arengut $\delta > h$ peamiselt esivokaalide vahel (eriti, kui naabruses on *s*?) tunnevad eesti lõuna- ja edelapoolsemad murded, vrd. Saaremaa, Muhu, Läänemaa edelaosade, Pärnumaa loode- ja lõunaosade *sihès, sehès, sehèl*, Kõpu, Viljandi *sihiz*, mulgimurrete, Lõuna-Tartumaa *sehèn, sihèn*, Kesk-Tartumaa *sehèz, sihèz* 'sees', Tori, Pärnu-Surju *sühèd*, Häädemeeste-Kabli *söhèd* 'söed', Tori *lühèd* 'löed', Saarde-Jäärja *sohèjalga aid* 'susijalga aed, sõõruaed'. Setu teisendis *evüs* areng $\delta > v$ esivokaalide vahel on haruldane, kuid labiaalse vokaali kõrval mõistetav. Vrd. ka $\delta > h$ 2. ja 3. silbi rajal (*kaḡḡhus, maḡḡaze*). Teisendite enamikus toimunud δ kao tagajärjel saadud hilisdiftong *eü* on sõna levikuala põhjaosades ootuspäraselt muutunud *ei*-ks, vrd. neis murdeis *eü > ei* (*leidmä, keidz*), lõunaosades aga *eü > öü*, vrd. sealsamas *löödmä, köüdz* (vt. EMA, k. 13—14). Vastseliina ja Setu *öü > öu* (*öüs : öüsse*) puhul vrd. Setu *muḡit : mügrã?*

5. Lõuna eesti vaak, -u.

Wiedemanni sõnaraamatust on meile teada tartu-võrumurde-line sõna *vaak*, gen. *vaagu* tähenduses 'viimne ruumiosa täidetud rehes, ahjusuu ees': *vaaku pañma* 'vilja või herneid sellesse

ruumi esialgselt laduma, kuni üleval jällegi ruumi on'. Sellest sõnatüvest tunneme praegustest murretest järgmisi andmeid⁹⁾:

1. Nõo-Lulu *vāk*, nom. pl. *vāgū* ehk *vāgū pū* '3—5 ört, otse vastu reheahju', Nõo-Lokutaja *vāk*, gen. *vāgū* 'ahju tulerind': *piṛD paṅtti vākku*; Kambja-Kärevere *vāk* *ōlli* ... *kui reḥt üles aṭṭeṭti*; *ōlli neli laūgust, egān neli part*; *kui ārà eš lähā, paṅtti vāk ahjū sū eṭte, siñnā paṅtti kaḥ villā pāle*; *vāk ōlli nṛ.sa.ma keṛgen kui paṛrē*; ... *tōgē vāgū pū sijjā! ūits* (vaagupuu) *ōts paṅtti erā talā pāle, teṇē paṛrē pāle*; *ōlli kaḥ neli-vīs pūD, vijjes teḡgaṭṭi vērest kaūgembale, eṭ vili riṇṇapakkeli eš jā*; *koš paḷḷū rūmi, siñnā sāp paḷḷū vākke*; *tuli ōlli ahjust vāḷḷā tullū ja vākku lāññū*; *vāgū pāl om vili ülevān*; ... *aṭṭeṭti vili üles vāgū pāle, Kambja-Unikūla vākku teṭti sīn alaṭṭi* ... *kaš kolm pūD paṅtti vai neli vai* (sõna tarvitusel ka Kambja-Sipekülās), Kambja-Kärevere *vāk* 'umb. 5 ört ehk *vāgūpūD* ahju suu esise kohal, ühed otsad toetuvad ahjupoolse seina küljes olevale *erā talāle*, teised esimesele parrele'; Otepää-Nõuni *vāk* '3—4 lisapuud reheahju kohal üleval': *vāguga ōlli sedāvīzi, paṅtti kaits pūD ja kolmas ōlli talā, siñnā läits kaḥ kūrma rūkki üles*; *siš laštas vāk keḡe eñnē mahā. ja ku vāk ārà sā, siš laštas laūguš mahā; rehē vāk* 'ahjuesise pealne'; Otepää-Nüpli *vāk* 'reheahju suu ees olevad risti parred': *vili paṅdaš vākku, vāk om reheahjū eṇ, lašk vāgū mahā, iṛm ōlli ku vāgūpū pāl vili ōlli*; Kanepi-Valgjärve *vāk* 'rehetare laealune ruum ahjuesise kohal': *ku paṛrē? sāva? tāūs* (vilja), *jās üle, siš paṅdaš* (vilja) *vākku, ahū sū koṭtale, (enne) paṛrē aṭṭeṭtas tāūs*; *rehē vāk ~ vāgū pū?* '3—5 partest peenemat puud ahjusuu kohal üleval': *teṇē ōts partte pāle, teṇē erā pū* (mis löödud seina külge) *pāle, lūhese? pū? paṅtiva vāguš ahū sū eṭte, ūits ōts sainvēre paṛrē pāle ja teṇē siñnā koš tala? ōlliva?*; Kanepi-Karaski *eš lähā ārà partte pāle, siš teṭti vāk vērde*; Kanepi-Suurküla *vāk*, gen. *vāgū* 'viljakuivatamiseks pandud lisaparrad, harilikkudele partele risti': *teṭti vāk vīl manō*; Urvaste-Verioja *vāk* 'ahjusuu kohal olevad lisapuud, millel puid ja piirgusid kuivatati': *vākku paṅtti pulo perān rīḥt*; Põlva-Eoste *vāk* *uṃ tū ku rīḥ kištas uṃ, ku paṛdē pāle ār?* *paṅtti ja vīljā üle jāi, siš paṅtti pū? paṛdē otse pāle, tū olleḡi*

⁹⁾ Teated autori ja AES-i kogudest (viimaseid kirja märkinud A. Tamm, J. Org, S. Tanning, H. Keem, B. Kangro, V. Raud, E. Kirss).

tü väk; Põlva-Himmaste *väk ahò sù p̄n*, *väku pañtti kui parre? saiva? täis*; Põlva-Tännasilma *väk* '4—5 puud ahjusuu esise kohal ülal, kuhu vili kuivama pandi', Põlva-Rosma *väk*, gen. *vågò*, part. *väku* 'rehetoa osaruum, mis ahjusuust ees': *väk om ahò sù koñsil, kešvi vajà väku kañ pañda*; Põlva-Peri *panemi? väku ka? vil viljä*; Põlva-Kääpa *väku pañtti piiru?* (kuivama); Räpina-Jaama *väk* 'ahju suu kohal eriti puud, kuhu vili kuivama asetatakse, kui ei mahu partele': *sis pañdas väku, vågù talà* 'tares palk ahju kohal, millele parte otsad toetuvad', Räpina-Kanasaare *väk*, gen. *vågù*, ill. *väku* 'lisaparte koht ahjuesise kohal', *vågùvõ?* 'lisaparrred'; Räpina-Haavapää *väk* '3—4 puud ahjuesise ruumi kohal üleval': *ku partte pãle är es mahu?, teite väk*, Räpina-Viluste *väk* 'lisaparrred rehetoa's': *panemi ütte vågù, vilä peräst pañtti väk ette*; Vastseliina-Kornitsa *väk*: *vågò külele olli kaila rippo, panë kaila väku!*, *üts par's ol koñ vågò oñsah olli*; Vastseliina-Meeksi *vågupü* 'vehmri jämedune, umb. 2 m pikkune puu, mida rehe ahtmisel tarvitati (kui parrred olid täis ahetud, siis asetati ahju kõrvale, kuhu parsi panna võimata, 3—4 vaagupuud, ühte otsa pidi viimasele parrele, teist pidi sellekohasele seinäärsele talale ja aheti ka neile vilja)'. Sõna puudub Puhjas, Nõos, Karula-Kaagjärvel, Hargla-Sarul.

2. Kambja-Kärevere *vågus* ~ *vågüşse pü* 'vaagupuu'.

Sõna *vaak* on H. O j a n s u u¹⁰⁾ kahtlevalt püüdnud seletada laenuks lätist, lähteks arvates läti sõna *vähks*, -a (leedu *wokà*) 'der Deckel, die Stürze', *vähkt*, -ku, ka -gu, Autz. -ku (leedu *wokti*, *suwokti* 'ernten') 'deckeln; zusammennehmen, ernten, wegschaffen, unter Dach und Fach bringen', vrd. Mülenbach-Endzelin'i *vâks* (leedu *vókas* 'Augenlid') 1. 'der Deckel, die Stürze', 2. 'die obere Hälfte (der Schläge) einer Fladerbreche', 3. 'ein Getreidemass'.

Selle H. O j a n s u u seletuse teeb hoopis tõenäotuks sideme puudumine eesti ja läti sõnade tähenduste vahel. Omalt poolt allakirjutanu pärandaks sõna *vaak* lähtekujust **vajakko*, mis oleks tuletis tüvest *vajaγa*- ja oleks tähendanud 'rehetoa reehahju tõttu partepealse puudu jäänud, v a j a (v a e g a, v a j a k a) jäänud osa', 'liigparte, lisaparte ruum'. Kui siin *j* > Ø Nõos,

¹⁰⁾ Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin (a. 1921, Suomi IV 19), lk. 39—40.

Kambjas ja Otepääl on küllaltki ootuspärane (vrd. seal *ajama* > *âma*), võiks see äratada Kanepis, Põlvas ja Räpinas teatud vöö-rastust (seal esineb *ajama*, *vajuma*, *vajoma*, kuid *neäl* 'najal'; Urvastes siiski *vaonu*?, *nâl*). See *j* kadu saab meile aga päris mõistetavaks, kui meelde tuletame üldse konsonantide erakord-seid kadusid alaliselt kinnise silbi ees, vrd. lõunaeestis *salmitsema* > *salitsema* 'lökkima', põhjaeestis *põrmand* > *põrand*, *vajakka* > *vaaka* (kuid *vaja*), *palmistama* > *palistama*, *halmeh* > *ale* jne.¹¹). Esialgsest see sõna esines muidugi kujul *vāk : vâgu*, kuid on hiljem seltsinud algupäraselt kahesilbiliste tüvede kilda (*vāk : vâgù*).

Sõnad *eðüs* > *eüs*, *eis*, *öüs* ja *vajakko* > *vāk* on nõnda siis sama kagueestilise etnograafilise mõiste eri nimetused, millel on olnud varemalt ja on praegugi erisugused, tõsi-küll naabruses olevad, teineteisega tihedalt liituvad levikualad (mõlema ala väiksemat vaheliti ulatumist, näit. Vastseliinas, siin arvesta-mata), vt. kaarti lk. 340.

A. Saareste.

11) Vt. ka „E. Kirj.“ 1940, lk. 229.

